

בס"א
תובנות בתחום
הגאו-אנרגיה

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

שדה הגז "אפרודיטה": ההשלכות האזוריות

מאת השגריר (בדימוס) מיכאל הררי

תובנות בתחום הגאו-אנרגיה, מס' 6, 15 באוקטובר 2024

תקציר: שדה הגז "אפרודיטה", שדה משותף קפריסאי-ישראלי, עשה בחודשים האחרונים צעד משמעותי לקראת ניצולו המסחרי, לאחר שנראה כי חילוקי הדעות בין החברות, בעלות הזיכיון על השדה, לבין ממשלת קפריסין נפתרו. מדובר במהלך רב חשיבות, אם אכן יתממש, בראש ובראשונה עבור קפריסין עם תחילת מימוש פוטנציאל האנרגיה במימיה הכלכליים, עבור מצרים - יעד היצוא של רוב הגז מן השדה, עבור ישראל כמובן (ועבור החברות הישראליות בחלק הישראלי), ועבור שיתוף-הפעולה האזורי המרשים שנקם במזרח הים-התיכון בשנים האחרונות. בעינו עומד סימן שאלה ביחס לעמדה הטורקית, שכידוע מתנגדת למימוש פוטנציאל האנרגיה בטרם הושג פתרון, או הבנות מתאימות, לגבי "בעיית קפריסין".

החברות השותפות בבעלות על שדה הגז "אפרודיטה" הודיעו (ב-1.9.24) כי הגישו תוכנית פיתוח עדכנית לממשלת קפריסין והן מצפים לאישורה. להערכתן עלותה תעמוד על כארבעה מיליארד דולר. קדמו להודעה חודשים של כיפופי ידיים בין החברות, בהובלתה של SHEVRON האמריקנית, לבין שר האנרגיה הקפריסאי. זה האחרון עמד על כך, שתוכנית הפיתוח העדכנית תתאים לזו המקורית, שהוגשה עוד ב-2019.

ובכן, בטרם נצלול לפרטים, למכשולים שבדרך ולהשלכות של פיתוח אפשרי של שדה הגז, ראוי להזכיר מספר נתונים עיקריים שסייעו להבהרת התמונה: שדה הגז "אפרודיטה" התגלה ב-2011, ופוטנציאל הגז בו מוערך ב-124 מיליארד מ"ק (יש להניח, שבתהליך ההפקה, לכשיחל, המספרים יהיו מדויקים יותר). הבעלות מתחלקת בין שלוש חברות: SHEVRON מחזיקה ב-35%, SHELL ב-35%, NEW MED (דלק לשעבר) ב-30%. השדה ממוקם במרחק של כ-170 ק"מ דרומית ללימסול, ו-30 ק"מ משדה הגז הישראלי "לויתן".

חשוב לציין, שחלקו (הקטן) של השדה נמצא בתחום המים הכלכליים של ישראל, ופירוש הדבר כי מדובר בשדה משותף - CROSS BORDER - מצב שכיח למדי בזירת האנרגיה העולמית. בחלק הישראלי מחזיקות שלוש חברות ישראליות. שתי המדינות ניהלו בשנים האחרונות מגעים מרובים על מנת להגיע להסכם, אולם לא הצליחו בכך, והותירו ככל הנראה את ההכרעה לחברות הנוגעות בדבר על בסיס מסחרי. מדובר

בסאגה מעניינת למדי, אולם בשורה התחתונה שתי המדינות אינן מעוניינות להעיב על מערכת היחסים ההדוקה ביניהן עקב המחלוקת הקיימת סביב שדה הגז.

מאז גילויו לא התקדם השדה לעבר שלב הפיתוח ממגוון טעמים, חלקם כלכליים. מדובר במאגר לא גדול במיוחד, אך מסחרי, ולא פחות חשוב מכך, יש לו השלכות על "בעיית קפריסין", הסכסוך סביב עתידו של האי, המחולק מאז 1974, השנה בה פלשו אליו הטורקים.

החברות וממשלת קפריסין, ובעיקר שר האנרגיה הנוכחי, ניהלו סבבי משא ומתן מורכבים, וכיפופי ידיים מצד השר הקפריסאי. זה האחרון הגדיל לעשות עת איים לפני חודשים אחדים, כי אם החברות לא תחזרנה לתוכנית הפיתוח המקורית, שהוגשה ב-2019, הוא ימשיך מהן את הזיכיון (!). יש להדגיש, שמדובר בחברת SHEVRON, שכאמור הובילה את המגעים מול הממשלה, חברה אמריקנית מן הגדולות בעולם, שזכתה במהלך המגעים לתמיכתו של הממשל האמריקני. נשיא קפריסין אף נפגש בזמנו עם בכירי החברה ועם שליח הנשיא ביידן לנושא האנרגיה, מיועדנו עמוס הוכשטיין, והבטיח ליישב את חילוקי הדעות. המחלוקת העיקרית נסובה סביב מספר הבארות שיופעלו מעל השדה, כולל (או בעיקר) האפשרות לספק מהמאגר גז לשוק הקפריסאי, במקביל ליצוא. לא הייתה מחלוקת סביב יעד יצוא הגז לעבר מתקני ההנזלה במצרים (ומשם לשוק המקומי או לשווקי יצוא אחרים). ההצעה המשופרת של החברות מהווה עלות כלכלית נוספת עבורן, אולם כאמור זו הייתה תוכנית הפיתוח המקורית.

מה הביא לויתור (או, סיבוב הפרסה) מצד החברות? מדובר, כך נראה, במספר גורמים:

א. גילויי הגז במזרח הים-התיכון הפכו להיות אטרקטיביים יותר מאז פרוץ המלחמה באוקראינה, בעיקר עבור אירופה, ולנוכח המחירים בשוק העולמי. לא פחות חשוב מכך הינו השוק המצרי, שמשווע לאספקת גז לצריכה מקומית וליצוא מחדש לצורך השגת מטבע חוץ חיוני מאוד לכלכלה המצרית המקרטעת. השוק המצרי נמצא במרחק נגיעה מהשדה.

ב. הקרבה של השדה המדובר לשדה "לויתן" הישראלי, אחד הגילויים הגדולים ביותר בעולם בשנים האחרונות, מהווה יתרון גדול. האפשרות להתחבר אליו, באופן זה או אחר, עומדת על הפרק (תיאורטית לפחות, אולם בעלת רציונל כלכלי לא מבוטל), ותלויה בהחלטה ישראלית בדבר חלופת היצוא המועדפת עליה.

ג. עושה רושם ששר האנרגיה הקפריסאי השתמש בתבונה בעניין שגילו חברות בינלאומיות נוספות להיכנס לנעליהן של בעלות השדה הנוכחיות, בהינתן שהמשא ומתן ייכשל. מדובר היה בחברת BP (BRITISH PETROLIUM), וחברת ADNOC מאיחוד האמירויות. שתי החברות הביעו עניין, ואף דווח על מגעים ממשיים, לרכישת 50% משדה "לויתן". הרכישה לא יצאה לפועל, אולי גם עקב המלחמה. מכל מקום, כניסה אפשרית לשדה הקפריסאי עשויה הייתה לקסום להן. דווח שגם חברת "אנרג'יאן", המפעילה כבר את שדה "כריש" במים הכלכליים הישראליים, אותתה לממשלת קפריסין כי יש לה עניין במאגר "אפרודיטה" אם אכן יהיה רלבנטי.

מכל מקום, בהינתן שהמחלוקת בין שר האנרגיה הקפריסאי ובין החברות יושבה, הגם שכידוע השטן נמצא לעיתים קרובות בפרטים, ועל-כן יש לנקוט זהירות, בעינו עומד "הפיל שבחדר" – הסכסוך על עתידו של האי. המשא ומתן סביב איחודו מחדש של האי, החלק היווני המוכר על-ידי העולם כולו (למעט טורקיה) כרפובליקה של קפריסין, החברה באיחוד האירופי; לבין החלק הטורקי, שאיננו מוכר על-ידי כלל העולם (למעט טורקיה), נכשל פעם אחר פעם. לאחר הכישלון האחרון ב-2017 התקשחה העמדה הטורקית, ובשנים האחרונות טורקיה מדגישה כי מבחינתה החלופה היחידה הינה חלוקת האי לשתי מדינות.

המחלוקת סביב אופן ניצולו של פוטנציאל האנרגיה (המוכח) במים הכלכליים הקפריסאיים, וחלוקתו בין שתי הקהילות באי, לא נפתרה ומהווה סוגייה קשה (במידה רבה, כחלק מן הסוגיות הנוגעות ל"הסכם הקבע" לעתיד האי). השאלה שתתעורר, וכמובן נמצאת כל העת ברקע, נוגעת לעמדתה של טורקיה. האם אנקרה תאפשר את פיתוח של השדה הקפריסאי, או שמא תנקוט בצעדים אסרטיביים להתלותו ולהתנתו בהסכמות מדיניות. מחד גיסא, ניתן לגרוס כי מעורבותה של חברה אמריקנית מן הגדולות בעולם, שתזכה, במקרה של מתיחות או מחלוקת, בתמיכת הממשל האמריקני, אמורה למנוע, או למצער לרכך, התנגדות טורקית. לכך יש להוסיף את השיפור המשמעותי שחל לאחרונה במערכת היחסים בין טורקיה לבין מצרים. כאמור, זו האחרונה זקוקה מאוד לגז נוסף, ושדה "אפרודיטה" נמצא כמטחוי יד ממנה.

מאידך גיסא, הסכסוך הקפריסאי נתפס באנקרה כבעל חשיבות אסטרטגית ראשונה במעלה, גם מבחינת הזירה הפנימית. מפלגות האופוזיציה החילונית נוקטות לרוב בעמדה נוקשה ולאומנית אף יותר מזו של ממשל ארדואן. לכך יש להוסיף את המצב הלא נוח בו מצויה מדיניות החוץ הטורקית מול המלחמה בעזה, והדרתה מכל מעורבות בה. קשה מאוד להעריך את עמדתה של טורקיה, אולם ברור מאליו שהיא מהווה היבט מרכזי ביותר, ככל שמלאכת פיתוחו של השדה אכן תתקדם.

מפרספקטיבה אזורית, פיתוח שדה "אפרודיטה", וחיבורו למצרים, ימחישו את מערכת היחסים האזורית המרתקת, שנרקמה בשנים האחרונות באזור בעקבות גילויי הגז. יהיה בכך גם לחזק את מעמדה, ושאיפתה, של מצרים להיות HUB אנרגיה אזורי (לא ממש לשביעות רצונה של טורקיה).

האם זה טוב לישראל? התשובה חיובית.

1. מבחינה מדינית – אסטרטגיית חיזוק הארכיטקטורה האזורית שהתפתחה בשנים האחרונות, בה לישראל מקום מרכזי, עולה בקנה אחד עם האינטרס הישראלי. כך גם חיזוק מעמדה של מצרים וקפריסין. החלופה הטורקית ליצוא גז ישראלי לעברה אינה על הפרק, לבטח בעקבות המלחמה בעזה.

2. מבחינה כלכלית המחלוקת סביב "החלק הישראלי" של השדה הקפריסאי תיפתר, יש לצפות, במשא ומתן מסחרי בין החברות, בלא צורך בהכרח במעורבות ממשלתית. זה טוב לחברות הישראליות הנוגעות בדבר ולישראל.

3. פיתוח השדה וחיבורו למצרים עשויים לחזק, כאמור, את הכדאיות של חיבורו למאגר "לווייתן", אולם אין בכך גם כדי לצמצם את מרחב התמרון להחלטה ישראלית ביחס לחלופות אפשריות אחרות, אם מתקן הנזלה בים (FLNG) או חלופה אחרת (חיבור למתקן הנזלה על החוף הקפריסאי, למשל).

לסיכום, למרות ההתקדמות שכנראה נרשמה במגעים בין החברות לבין ממשלת קפריסין האתגרים שעל הפרק אינם בטלים כלל וכלל. יהא צורך בדיפלומטיה פרו אקטיבית ויצירתית בין כל הצדדים הנוגעים בדבר, חברות וממשלים כאחד, כדי להעלות על פסים מעשיים את פיתוחו של שדה גז לא גדול במיוחד, אולם מסחרי, באזור עם פוטנציאל מדיני מורכב ושברירי.

השגריר (בדימוס) מיכאל הררי הוא חוקר בכיר במרכז בס"א, משמש כיועץ בתחומי אסטרטגיה, מדיניות ואנרגיה, מרצה בחוג למדע המדינה במכללת עמק יזרעאל ועמית מדיניות במיתוים.